

Oponentský posudek disertační práce

Název práce: Poznatky o žákovských prekonceptcích mentálního postižení v kontextu proměny paradigmatu současného vzdělávání

Autor: Mgr. Jakub Pivarč

Práce je koncipována jako teoreticko-výzkumná studie. Deklarovaným cílem teoretické části je vymezit koncept mentálního postižení, akcentovat proměnu paradigmatu současného vzdělávání se zřetelem na integraci a inkluzi a popsat teoreticko-epistemologická východiska prekonceptcí a současný stav vědeckého poznání v dané oblasti. Deklarovaným cílem empirického šetření bylo charakterizovat prekonceptce intaktních žáků o mentálním postižení a zjistit, zda se prekonceptce liší z hlediska pohlaví, navštěvovaného ročníku základní školy a zkušeností žáka s osobami s mentálním postižením.

Téma práce je důležité a aktuální a lze konstatovat, že stanovené cíle byly splněny. Teoretická část je pojednána velice obsáhle. Čítá celkem 117 tiskových stran. Na 37 stranách podrobně popisuje koncepty integrace a inkluze a jejich implementaci v podmínkách české školy s důrazem na žáky s mentálním postižením. Na zbývajících 80 stranách se velmi zevrubně věnuje výzkumům prekonceptcí a jejich poznatkům. Teoretický přehled je velmi důkladný, je zřejmé, že autor má dobře zvládnutou nejen českou a slovenskou literaturu, ale také práce zahraničních autorů, které se týkají problematiky prekonceptcí. Autor provedl systematickou rešerši v domácích a zahraničních časopisech, kterou pečlivě zdokumentoval. Přehled literatury použité v disertační práci obsahuje více než 400 položek.

Výzkum byl rovněž proveden velmi pečlivě a také pečlivě zdokumentován. Autor použil nástroje vlastní konstrukce. Vyvinul vinětu, jejímž cílem bylo uvést žáky do problematiky mentálního postižení, a nástroj ke zjišťování kognitivní a afektivní složky prekonceptcí. Nástroje autor pečlivě pilotoval na velkém počtu respondentů a modifikoval na základě pilotních zjištění. Následně realizoval vlastní výzkum na 2230 respondentech z 5., 7. a 9. ročníků 22 základních škol, jehož součástí byla kromě výše uvedených nástrojů rovněž myšlenková mapa. Výzkumné nástroje autor sám administroval.

Velmi pečlivě a systematicky přistoupil autor rovněž ke zpracování získaných dat. Značně časově náročné se jeví zejména kategorizace dat z myšlenkových map a přenesení údajů do datového souboru vhodného pro kvantitativní zpracování. V případě myšlenkových map se autor zaměřil na množství pojmů, množství spojnic mezi jednotlivými pojmy a četnost výskytu jednotlivých skupin pojmů a faktory, které je ovlivňují.

Autor dále zpracoval obě složky nástroje na zjišťování prekonceptcí pomocí faktorové analýzy a následně zjišťoval souvislost celkového skóre, respektive vybraných faktorů s charakteristikami na straně žáka. Výsledky řádně dokumentoval, rozdíly mezi skupinami testoval pomocí statistických testů.

Analýzy ukázaly statisticky významné rozdíly ve znalostech mezi žáky s různou úrovní zkušeností s mentálně postiženými a žáky navštěvujícími různé ročníky povinného vzdělávání. Statisticky významné rozdíly byly zaznamenány rovněž v případě afektivní dimenze prekonceptcí, přičemž zde byly shledány pozitivnější postoje u dívek a osob s větší zkušeností s lidmi s mentálním postižením. Autor konstatuje dále pozitivní vazbu mezi úrovní kognitivní a afektivní složky prekonceptcí. Na základě poznatků autor doporučuje věnovat ve vzdělávacím procesu větší pozornost postojům žáků a prohlubovat vzájemný kontakt mezi žáky s postižením a bez něj.

Výše uvedený přehled ukazuje, že autor přistoupil k práci s velkou důkladností a pečlivostí. V závěru práce stejně důsledně reflektuje její limity. V práci ovšem spatřuji několik problematických bodů, které uvádím níže. Tyto kritické připomínky mohou sloužit zároveň jako náměty k diskusi u obhajoby.

Autor zmiňuje, že výzkum prekonceptí je v tuzemské i světové literatuře spojován především s fenomény z oblasti přírodních a technických věd. Popisované výzkumy prekonceptí se tedy týkají především miskonceptí v kognitivních oblastech a strategií k jejich modifikaci. Autor věnuje podle mého názoru nedostatečnou péči osvětlení relevance studia prekonceptí pro změnu postojů k žákům s mentálním postižením. V úvodu práce konstatuje, že „prekoncepte intaktních žáků mohou determinovat proces integrace/inkluze a mohou být zatíženy mylnými představami, negativním vnímáním, předsudky, stereotypy, neúplnými informacemi či různými generalizacemi“. Proč zvolil autor pro zkoumání aspektů, které ovlivňují přijetí žáků s mentálním postižením zdravými spolužáky, rámec prekonceptí, které sice mají rovněž afektivní složku, ale jsou zpravidla zkoumány zejména se zřetelem ke složce kognitivní? Proč se nezaměřil pouze na studium postojů a možnosti jejich změny? Autor by měl zevrubněji vysvětlit, proč považuje vzhledem k problému, na který poukazuje, za užitečné sledovat prekoncepte v celé jejich popisované šíři.

Autor věnoval velkou péči kvantitativním analýzám dat získaných z myšlenkových map, přičemž analyzoval počet pojmů a spojníc mezi pojmy. Autor uvádí, že před zpracováním myšlenkových map proběhla instruktáž žáků, ale neuvádí, jak přesně byli žáci instruováni. Tedy například nevíme, zda dostali pokyn, že mají uvést co nejvíce pojmů a že je žádoucí, aby mezi sebou pojmy propojovali. To, že vyšší počet pojmů je automaticky hodnocen pozitivně, není samozřejmé. Autor zároveň konstatuje, že množství spojníc se zvyšuje s navštěvovaným ročníkem. To nemusí být způsobeno lepším porozuměním problematice mentálního postižení, ale může se odvíjet od větší zkušenosti žáků s prací s myšlenkovými mapami. Autor by měl na základě detailnější informace o způsobu práce žáků s myšlenkovými mapami lépe zdůvodnit, proč mu připadají jejich studované charakteristiky natolik relevantní, aby mělo smysl je podrobovat uvedeným detailním analýzám.

Při analýze dat z myšlenkových map vytvořil autor kategorii miskonceptí. Tato kategorie se jeví vzhledem k zaměření práce jako velmi důležitá. Autor se jí však zabývá jen velmi okrajově. Bylo by užitečné se dozvědět více o tom, jaké jsou příklady miskonceptí, které mají žáci ve vztahu k mentálnímu postižení, a jak případně mohou tyto miskoncepte ovlivnit přijetí žáků s mentálním postižením spolužáky.

Nástroj pro zjišťování prekonceptí ověřuje kognitivní a afektivní složku prekonceptí. Je poněkud matoucí, že mají obě části nástroje stejný formát. Není zřejmé, proč i v kognitivní části mají žáci odpovídat na Likertově škále. Nebylo by vhodnější nástroj pro měření kognitivní složky koncipovat jako vědomostní test, tedy s položkami, u kterých nerozhodujeme o míře správnosti, ale o správnosti (nebo nesprávnosti) jako takové? Použité pojetí nástroje znemožňuje si učinit představu o tom, jak kvalitně nástroj měří vědomosti žáků o mentálním postižení. V tomto kontextu také není zcela zřejmá užitečnost faktorové analýzy, tím spíše, že autor následně pracuje s celkovým skórem, nikoli s jednotlivými faktory.

Jedním z nejdůležitějších poznatků práce, který má zároveň praktickou aplikaci, je zjištění, že žáci, kteří mají větší zkušenosti s osobami s mentálním postižením, vykazují lepší znalosti a pozitivnější postoje. Minimálně u prvního srovnání skupin podle míry zkušenosti by měly být uvedeny počty žáků v jednotlivých skupinách. Je důležité vědět, jak velké skupiny porovnáváme. Zatímco informace o počtu dívek a chlapců a počtu žáků v jednotlivých ročnících je dobře dostupná, informace o počtu žáků v jednotlivých skupinách dle míry zkušenosti se mi v textu nepodařilo nalézt.

Velmi důležitým poznatkem práce je korelace mezi úrovní vědomostí o mentálním postižení a postoji. Tato korelace by mohla implikovat závěr, že pokud zvýšíme vědomosti žáků, zlepšíme i jejich postoje, tedy usnadníme přijetí žáků s mentálním postižením jejich spolužáky. Práce však zároveň ukazuje, že vědomosti i postoje se zlepšují se zkušeností s osobami s mentálním postižením. Není výše uvedená

korelace jen vedlejším produktem této souvislosti nebo nějaké jiné souvislosti, kterou analýza nezachytila?

I přes výše uvedené nejasnosti je zřejmé, že v rámci své disertace odvedl autor velké množství práce a počínal si velice důkladně, pečlivě a systematicky. Práce splňuje nároky kladené na disertační práce a doporučuji ji k obhajobě.

V Praze dne 1.6. 2017

doc. RNDr. Jana Straková, Ph.D.
Ústav výzkumu a rozvoje vzdělávání, PedF UK